

Wstęp

Przedmiotem niniejszej monografii są germanizmy występujące we współczesnej gwarze miejskiej Poznania. Sposób sformułowania badanego zagadnienia wymaga skoncentrowania się na dwóch aspektach tematu: germanizmach oraz gwarze poznańskiej. Kompilacja tych obszarów analizowana jest w kontekście współczesnym zarówno pod względem występowania, jak i świadomości językowej mieszkańców Poznania.

Na temat polsko-niemieckich kontaktów językowych, a zwłaszcza wpływu języka niemieckiego na polszczyznę, powstały liczne prace. Badacze zainteresowani tą rozległą tematyką rozpatrywali obecność germanizmów w odniesieniu do konkretnej przestrzeni czasowej, analizując wpływ niemieczyzny na staropolszczyznę¹, na

¹ Zob. B. Nowowiejski, *W sprawie wpływów języka niemieckiego na polszczyznę*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2010, t. 17, s. 116; T. Czarnecki, *Z historii wyrazów staropolskich pochodzenia niemieckiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 1980, t. 19, s. 15–19; tenże, *Zur Chronologie der deutschen Lehnwörter im Altpolnischen. I. Entlehnungen aus dem Althochdeutschen*, „Studia Niemcoznawcze” 1992, nr 6, s. 153–173; tenże, *Zur Chronologie der deutschen Lehnwörter im Altpolnischen. II. Entlehnungen aus dem Mittelhochdeutschen*, „Studia Niemcoznawcze” 1993, nr 7, s. 125–145; tenże, *Zur Chronologie der deutschen Lehnwörter im Altpolnischen. III. Entlehnungen aus dem Spätmittelhochdeutschen (1250-1350) und Frühhochdeutschen (1350-1500)*, „Studia Niemcoznawcze” 1993, nr 7, s. 207–249; A. Kleczkowski, *Wyrazy niemieckie w staroczeskim i staropolskim*, [w:] J. Baudouin de Courtenay, *Symbolae Grammaticae in honorem J. Rozwadowski*, t. 2, Kraków 1927–1928, s. 331–345; L. Moszyński, *Geografia niektórych zapożyczeń niemieckich w staropolszczyźnie*, Poznań 1954; R. Lipczuk, *Deutsche Entlehnungen im Polnischen – Geschichte, Sachbereiche, Reaktionen*, „Linguistik online” 2001, nr 8, s. 2–5; A. Zajda, *Wörter deutscher Herkunft unter den altpolnischen Bezeichnungen für Feudalpflichten, Abgaben und Steuern*, „Zeitschrift für slawische Philologie” 1981, nr 42, s. 366–383.

język epok późniejszych² oraz na współczesną polszczyznę³. Scharakteryzowano także sposoby adaptacji zapożyczeń w zakresie fonetyki i morfologii⁴, najliczniejsze opracowania poświęcono jednak słowotwórstwu⁵. Literatura z tego obszaru porusza tematy w niezwykle ciekawym ujęciu, jak na przykład artykuł Macieja Raka po-

² Zob. D. Buttler, *Deutsche Lehnwörter im Polnischen gegen Ende des 19. Jahrhunderts*, „Zeitschrift für Slavistik” 1986, nr 31, s. 559–564; taż, *Zmienność formalna i znaczeniowa dziewiętnastowiecznych zapożyczeń niemieckich w języku polskim*, „Przegląd Humanistyczny” 1988, t. XXXII, 1–2, s. 53–67; taż, *Dziedzictwo dziewiętnastowieczne w zasobie zapożyczeń niemieckich współczesnej polszczyzny*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo” 1991, z. XIII, s. 395–402; R. Lipczuk, dz. cyt., s. 6–7; B. Nowowiejski, *Zapożyczenia leksykalne z języka niemieckiego w polszczyźnie XIX wieku (na materiale czasopism)*, Białystok 1996; S. Urbańczyk, *Wiek XIX w kontaktach językowych polsko-niemieckich*, [w:] A. Pohl, A. de Vincenz (red.), *Deutsch-Polnische Sprachkontakte*, Köln–Wien 1987, s. 245–255.

³ Zob. D. Buttler, *Zapożyczenia niemieckie jako problem normatywny*, „Poradnik Językowy” 1987, z. 5, s. 399–403; taż, *Germanizmy słownikowe*, „Poradnik Językowy” 1987, z. 6, s. 479–482; taż, *Germanizmy składniowe*, „Poradnik Językowy” 1987, z. 7, s. 562–565; A. Kraszkiewicz-Mazur, *Zapożyczenia leksykalne ze źródła niemieckiego we współczesnej polszczyźnie*, Wrocław 1988; B. Nowowiejski, *W sprawie wpływów...*, dz. cyt., s. 117–129.

⁴ Zob. E. Eggers, *Die Phonologie der deutschen Lehnwörter im Altpolnischen bis 1500*, München 1988; W. Kästner, *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen*, Hamburg 1939.

⁵ Zob. H. Bieder, *Der deutsch-slavisch Sprachkontakt in der Wortbildung*, [w:] G. Hentschel, G. Ineichen, A. Pohl (red.), *Sprach-und Kulturkontakte im Polnischen*, München 1987, s. 175–184; K. Długosz-Kurczabowa, *Funkcjonowanie zapożyczonego formantu -ulec w języku polskim*, „Prace Filologiczne” 1986, nr 33, s. 247–254; taż, *Czy istnieje w języku polskim formant -mistrz?*, „Slavia Occidentalis” 1988, nr 45, s. 35–39; taż, *O niektórych formantach słowotwórczych pochodzenia niemieckiego w języku polskim*, [w:] R. Grzegorzyczkowska, B. Klebanowska (red. nauk.), *Polono-Slavica Varsoviensia. Studia nad językiem polskim*, Warszawa 1988, s. 133–152; M. Krajewska, *Zapożyczenia niemieckie w tekstach XVI wieku. Rzeczowniki złożone z drugim członem -tuch*, „Poradnik Językowy” 1988, z. 4, s. 200–205; P. Smoczyński, *Sposoby przejmowania przez język polski compositów niemieckich*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 1966, nr 6, s. 39–46.

święcony zapożyczeniom niemieckim we frazeologii⁶, opracowanie Rafała Marka omawiające wpływ procesu zapożyczania niemieckojęzycznych elementów leksykalnych na konotację wyrazu⁷ czy analiza Małgorzaty Stefaniak ekscerpująca pożyczki niemieckie, które we współczesnej mowie potocznej należą do słownictwa o zabarwieniu żartobliwym⁸. Wpływ języka niemieckiego scharakteryzowany został również w aspekcie słownictwa zawodowego⁹, nazewnictwa własnego¹⁰, a nawet tekstów literackich i paraliterackich¹¹. Bogaty zbiór wybiórczo wymienionych opracowań uzupełniają

⁶ Zob. M. Rak, *Zapożyczenia niemieckie w polskiej frazematyce – problemy, postulaty badawcze i metoda opisu*, [w:] A. Gondek, A. Jurasz, M. Kałasznik, J. Szczęk (red.), *Deutsche Phraseologie und Parömiologie im Kontakt und im Kontrast II*, Hamburg 2020, s. 83–95.

⁷ Zob. R. Marek, *Zapożyczenia a konotacja wyrazu – analiza na podstawie wybranych germanizmów we współczesnej polszczyźnie*, [w:] K. Jachimowska, B. Kudra, E. Szkudlarek-Śmiechowicz (red.), *Słowo we współczesnych dyskursach*, Łódź 2014, s. 405–410.

⁸ Zob. M. Stefaniak, „Absztyfikant założył ancug”, czyli o niemieckich zapożyczeniach we współczesnej polszczyźnie potocznej, „Język, Komunikacja, Informacja” 2011, t. 6, s. 217–228.

⁹ Zob. B. Dunaj, *Polonizacja niemieckiego słownictwa fachowego (technicznego i rzemieślniczego)*, [w:] A. Pohl, A. de Vincenz (red.), *Deutsch-Polnische Sprachkontakte*, Kolonia–Wiedeń 1987, s. 15–28; G. Habrajska, *Derywaty polskie od podstaw niemieckich w słownictwie włókienniczym*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 1985, nr 34, s. 69–74; B. Widera, *Deutsche Lehnwörter in der polnischen Bergmanns- und Hüttenmannssprache*, „Zeitschrift für Slawistik” 1959, nr 4, s. 254–263; K. Wypych, *Lehnwörter in der polnischen Bergbausprache*, Gießen 1976.

¹⁰ Zob. B. Czopek-Kopciuch, *Adaptacje niemieckich nazw miejscowości w języku polskim*, Kraków 1995; A. Pospiszylowa, *Losy niemieckich nazw miejscowych obszaru Warmii południowej*, „Onomastica Slavogermanica” 1988, nr 16, s. 129–149; T. Stojanowska, *Leksykalno-semantyczne adaptacje nazw niemieckich w nazewnictwie geograficznym Śląska*, „Onomastica Slavogermanica” 1974, nr 8, s. 101–121.

¹¹ Zob. A. Adamiak, *O germanizmach w powieści „Na styku” Bolesława Eckerta*, [w:] M. Świącicka (red.), *Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność*, t. 2, Bydgoszcz 1985, s. 57–61; H. Karaś, *Germanizmy leksykalne w „Kronikach lwowskich” Jana Lama*, „Poradnik Językowy” 1989, z. 9–10, s. 639–648.

słowniki zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie, między innymi autorstwa Marka Łazińskiego¹² czy dostępny w formie online słownik autorów Andrzej de Vincenz i Gerd Hentschel¹³.

Obecność germanizmów poddano także szczegółowej analizie w gwarach miejskich, w tym w omawianej w niniejszej pracy gwarze miejskiej Poznania. Pierwsze publikacje zwracające uwagę na zapożyczenia z języka niemieckiego piętnują obecność obcych struktur w mowie poznaniaków i traktują je niejednokrotnie w kategorii błędów językowych. Można tu wymienić prace Antoniego Krasnowolskiego¹⁴, Stanisława Szobera¹⁵ czy Adama A. Kryńskiego¹⁶, jak również wydane w Poznaniu poradniki Stanisława Wasylewskiego¹⁷ oraz Jana Bilińskiego¹⁸. Wpływ języka niemieckiego jako pozostałość języka zaborcy opisywali w 1914 roku na łamach „Języka Polskiego” znani językoznawcy Kazimierz Nitsch¹⁹ i Antoni Danysz²⁰, natomiast Adam Tomaszewski wpływy te wskazywał jako jedną z przyczyn uczniowskich błędów językowych²¹.

Badaniem gwary miejskiej Poznania, w tym i germanizmów, zajmował się Bogdan Walczak, który w licznych pracach eksplikuje ge-

¹² Zob. M. Łaziński, *Słownik zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie*, Warszawa 2008.

¹³ Zob. A. de Vincenz, G. Hentschel, *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache*, 2010, <http://diglib.bis.uni-oldenburg.de/bis-verlag/wdlp/46701.html> [dostęp: 1.02.2021].

¹⁴ Zob. A. Krasnowolski, *Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskiem*, Warszawa 1919.

¹⁵ Zob. S. Szober, *Na straży języka. Szkice z zakresu poprawności i kultury języka polskiego*, Warszawa 1937.

¹⁶ Zob. A.A. Kryński, *Jak nie należy mówić i pisać po polsku*, Warszawa 1920.

¹⁷ Zob. S. Wasylewski, *Na końcu języka*, Poznań 1930.

¹⁸ Zob. J. Biliński, *Błędy językowe*, Poznań 1922.

¹⁹ Zob. K. Nitsch, *Odrębności słownikowe Poznania, Krakowa i Warszawy*, „Język Polski” 1914, z. 8–10, s. 261–270.

²⁰ Zob. A. Danysz, *Odrębności słownikarskie kulturalnego języka polskiego w Wielkopolsce w stosunku do kulturalnego języka w Galicyi*, „Język Polski” 1914, z. 8–10, s. 243–261.

²¹ Zob. A. Tomaszewski, *Błędy językowe uczniów szkół poznańskich*, „Język Polski” 1927, z. 3, s. 81–85.

nezę zapożyczeń niemieckich w mowie poznaniaków²². W historycznym kontekście obecność struktur języka niemieckiego wyjaśniają także Gruchmanowa, Witaszek-Samborska i Świącicka w książce *Mowa mieszkańców Poznania*²³. Wojciech Ryszard Rzepka, opisując rodowód polszczyzny Wielkopolan, konstatuje: „Wyraźne zróżnicowanie regionalne uwidoczniło się [...] w niektórych odmianach funkcjonalno-stylistycznych dziewiętnastowiecznej polszczyzny literackiej w zakresie słownictwa i frazeologii (częściowo też składni). Było ono jednak wynikiem presji języków zaborców, wyrażało się zaś napływem do tych odmian polszczyzny (zwłaszcza nieartystycznej: do języka prasy, języka urzędowego i kancelaryjnego, wojskowego, do terminologii różnych dziedzin nauki, techniki, rzemiosł i zawodów, które się dopiero rozwijały) mnóstwa germanizmów i rusycyzmów (również kalkowanych frazeologizmów i konstrukcji składniowych). [...] Niektóre [...] zapożyczenia wyrazowe, kalki frazeologiczne i składniowe, choć wycofały się z języka literackiego, znalazły azyl w gwarach środowiskowo-zawodowych, gwarach miejskich, w tym również oczywiście w gwarze miejskiej Poznania [...]”²⁴.

Germanizmy w gwarze poznańskiej omawiane są w ujęciu ogólnym²⁵, jak i w aspekcie wpływu na system gramatyczny²⁶, na

²² Zob. B. Walczak, *Wpływy niemieckie w polszczyźnie Poznania*, „Kronika Miasta Poznania” 1992, nr 1–2; tenże, *Warstwy chronologiczne germanizmów w gwarze miejskiej Poznania*, „Gwary Dziś” 2016, t. 8, s. 87–95; tenże, *Geneza poznańskiej gwary miejskiej*, „Kronika Miasta Poznania” 2015, nr 2, s. 7–22.

²³ Zob. M. Gruchmanowa, M. Witaszek-Samborska, M. Żak-Świącicka, *Mowa mieszkańców Poznania*, Poznań 1986.

²⁴ W.R. Rzepka, *Rodowód polszczyzny Wielkopolan*, [w:] M. Gruchmanowa, B. Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań 1999, s. 15.

²⁵ Zob. B. Walczak, M. Witaszek-Samborska, *Wpływy niemieckie w gwarze miejskiej Poznania*, [w:] S. Warchoł (red.), *Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny*, Lublin 1989, s. 283–295; M. Witaszek-Samborska, *Odrębności w polszczyźnie miejskiej Poznania*, „Horyzonty Polonistyki” 2006, nr 8, s. 22–25.

²⁶ Zob. M. Gruchmanowa, *Opis systemu gramatycznego polszczyzny Poznania*, [w:] M. Gruchmanowa, B. Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań 1999, s. 20–24, 44.

składnię²⁷ i na frazeologię²⁸. Najlichniesze prace poświęcone są pożyczkom niemieckim występującym w poznańskiej leksyce²⁹, z położeniem szczególnego nacisku na słownictwo kulinarne³⁰, obszar antroponimii³¹ czy toponimii miejskiej Poznania³². Liczne opracowania uzupełniają pojawiające się przede wszystkim na poznańskim rynku wydawniczym słowniki gwary poznańskiej³³.

Najpełniejszym opracowaniem gwary miejskiej Poznania, w tym także obecnych w niej zapożyczeń niemieckich, pozosta-

²⁷ Zob. M. Witaszek-Samborska, *Składnia*, [w:] M. Gruchmanowa, B. Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań 1999, s. 47–52.

²⁸ Zob. S. Bąba, *Frazeologia*, [w:] M. Gruchmanowa, B. Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań 1999, s. 71–78; S. Bąba, A. Piotrowicz, *Poznańska frazeologia regionalna*, [w:] M. Białoskórska, S. Kania (red.), *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, t. I, Materiały II Kolokwium Językoznawczego, Szczecin, 16–18 września 1992 r.*, Szczecin 1994, s. 111–122; M. Kołodziejczyk, *Znajomość frazeologii regionalnej wśród poznaniaków*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2010, t. 17, s. 54, 64–67.

²⁹ Zob. B. Walczak, *Słownictwo*, [w:] M. Gruchmanowa, B. Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań 1999, s. 53–69; B. Osowski, *Germanizmy leksykalne w gwarze miejskiej Poznania i brneńskim hantecu*, „Slavia Occidentalis” 2013, t. 70, nr 1, s. 101–114.

³⁰ Zob. B. Mikołajczyk, *Kilka uwag o nazwach potraw i produktów spożywczych pochodzących z języka niemieckiego w gwarze miasta Poznania*, „Studia Germanica Gedanensia” 2010, nr 22, s. 143–150; M. Witaszek-Samborska, *Słownictwo kulinarne w polszczyźnie miejskiej Poznania*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1999, t. VI (XXVI), s. 194–214; też, *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie*, Poznań 2005.

³¹ Zob. I. Sarnowska-Giefing, *Antroponimia*, [w:] M. Gruchmanowa, B. Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań 1999, s. 79–80.

³² Zob. J. Padalak, *Potoczne nazewnictwo miejskie Poznania*, [w:] M. Gruchmanowa, B. Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań 1999, s. 94–102.

³³ Zob. M. Witaszek-Samborska, A. Piotrowicz, *Słowniczek gwar Poznania i Wielkopolski*, Poznań 2009; W. Wierzba, *Słownik gwary poznańskiej – z naszego na polski z polskiego na nasze*, Poznań–Mierzyn 2009; tenże, *Słownik – poznańskie słowa i ausdrücki*, Mierzyn 2013; tenże, *Kieszonkowy słownik gwary poznańskiej*, Poznań–Mierzyn 2011.

je do dziś *Słownik gwary miejskiej Poznania* (1997; 1999) pod redakcją Moniki Gruchmanowej i Bogdana Walczaka³⁴, zawierający również obszerną część monograficzną. Słownik ten stanowi bezcenne źródło badań językoznawczych, które prowadzone są intensywnie przede wszystkim przez poznańskie środowisko badaczy gwary miejskiej. Anna Piotrowicz i Małgorzata Witaszek-Samborska dokonały analizy słownika, wyodrębniając czasowniki, zwroty i frazy opisujące czynności oraz stany fizyczne i fizjologiczne człowieka³⁵. Podjęły również próbę rekonstrukcji obrazu poznaniaka³⁶ i wraz z Bogdanem Walczakiem badały znajomość potocznych onimów poznańskich w grupie rdzennych poznaniaków i przybyszów mieszkających w Poznaniu od kilkudziesięciu lat³⁷. Pojawiły się także artykuły poświęcone żywotności gwary miejskiej Poznania³⁸ oraz zawartych w niej zapożyczeń niemieckich³⁹. Na podstawie wspomnianego słownika powstała również książka Piotrowicz i Witaszek-Samborskiej *Słownictwo gwary miejskiej Poznania w ujęciu tematycznym*, poświęcona charakterystyce leksyki w polach tematycznych związanych z człowiekiem (między innymi części ciała, sport, kulinaria)⁴⁰.

³⁴ Zob. M. Gruchmanowa, B. Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań 1999.

³⁵ Zob. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, *Poznańskie regionalne czasowniki i frazeologizmy związane z czynnościami fizjologicznymi oraz stanem fizycznym człowieka*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2010, nr 10, <http://hdl.handle.net/11320/9573> [dostęp: 11.05.2021].

³⁶ Zob. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, *Nazwy osób (ze względu na cechy psychiczne) w polszczyźnie miejskiej Poznania*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2010, t. 16, s. 213–226.

³⁷ Zob. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, B. Walczak, *Potoczna onimia poznańska w świadomości mieszkańców miasta*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2013, nr 2, t. 20, s. 173–181.

³⁸ Zob. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, *Słowa, które giną, a gwara miejska Poznania*, „Poradnik Językowy” 2015, nr 4, s. 79–89.

³⁹ Zob. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, *O żywotności zapożyczeń niemieckich w gwarze miejskiej Poznania*, „Gwary Dziś” 2015, t. 7, s. 201–214.

⁴⁰ Zob. M. Witaszek-Samborska, A. Piotrowicz, *Słownictwo gwary miejskiej Poznania w ujęciu tematycznym*, Poznań 2018.

Na tle tak bogatej i wieloaspektowej analizy gwary miejskiej Poznania oraz obecnych w niej germanizmów pojawia się pytanie, czy istnieje zasadność dalszych badań w tym obszarze. Argumenty uzasadniające kontynuację tychże rozważań to wynik pojawiających się konstatacji w wyżej wymienionych pracach wskazujących na żywotność gwary poznańskiej oraz, co za tym idzie, jej ciągłą ewolucję. Piotrowicz i Witaszek-Samborska piszą, co następuje: „Powszechnie panująca opinia o zanikaniu gwar wiejskich i miejskich na skutek pogłębiającego się wciąż procesu unifikacji językowej nie dotyczy, jak się zdaje, codziennej polszczyzny mieszkańców Poznania. Gwara poznańska nadal wciąż żyje. Wynika to przede wszystkim z tradycji pielęgnowania naszych odrębności językowych, a także stereotypowo przypisanego Wielkopolanom konserwatyizmu. W dodatku poznaniacy mają i zawsze mieli do niej pozytywny stosunek emocjonalny”⁴¹. W innej pracy autorki podsumowują: „Polszczyzna miejska Poznania to zatem nie tylko skostniały relikwyt terytorialnych odrębności sprzed lat, ale ciągle żywa, nie do końca poznana – i co najistotniejsze – zmienna warstwa współczesnego języka, wciąż zasługująca na zainteresowanie językoznawców”⁴². W obliczu powyższych wniosków należy stwierdzić, że gwara poznańska, jako język stale zmieniający się, wymaga ciągłych aktualizacji badawczych. Niezwykle interesującym zagadnieniem są zapożyczenia niemieckie, ich występowanie we współczesnej (czyli zmieniającej się) gwarze poznańskiej, jak i w świadomości językowej mieszkańców Poznania. O ile zbadano genezę germanizmów, rozpatrzono ich wpływ na poszczególne płaszczyzny organizacji języka poznaniaków, a także opracowano wybiórczo ich żywotność (ostatnie badania wykonano w 2015 roku⁴³), to wciąż nie przeprowadzono kompleksowej analizy zapożyczeń niemieckich w kontekście ich formalnej adaptacji do gwary poznańskiej obejmującej

⁴¹ A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, *Słowa, które giną...*, dz. cyt., s. 79.

⁴² M. Witaszek-Samborska, A. Piotrowicz, *Słownictwo gwary miejskiej...*, dz. cyt., s. 167.

⁴³ Zob. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, *O żywotności...*, dz. cyt., s. 201–214.

ogół jej słownictwa. Na tle ewoluującej rzeczywistości językowej nie zweryfikowano zastosowania germanizmów w ujęciu współczesnym ani nie dokonano aktualizacji badań monitorujących ich bieżący status i odbiór przez poznaniaków.

Pisząc o zapożyczeniach niemieckich, niemożliwe jest pominięcie rozważań związanych z samą gwarą poznańską, a przede wszystkim z osadzeniem i postrzeganiem jej w obecnym kontekście. Wymienione powyżej materiały oraz konstatacje badaczy gwary poznańskiej wskazują na jej żywotność oraz odmienną w stosunku do gwar innych regionów tendencję do powrotu tej odmiany językowej. Przyszłość gwary poznańskiej, w tym również germanizmów, wspierana jest przez środowiska badawcze i kulturę masową. Zauważa się także coraz większą ekspansywność gwary w przestrzeni publicznej miasta Poznania. Wszystko to składa się na coraz to nowe konteksty zastosowania słownictwa gwarowego, co stwarza nowe obszary i perspektywy badawcze. Należy jednak jasno określić, iż o ile język ten wraca, jest to powrót inny aniżeli z reguły przypisany językowi. Gwara poznańska nie wróci bowiem do statusu prymarnego kodu językowego, nie będzie językiem codziennej komunikacji. Rola i charakter gwary poznańskiej zmieniają się i powinny być rozpatrywane w kategoriach bogactwa językowego, różnorodności i odzwierciedlenia historii i tradycji regionu, wreszcie dziedzictwa kulturowego i determinanta tożsamości regionalnej. Współczesna gwara poznańska oraz germanizmy, które są jej integralną częścią i stanowią o jej wyjątkowości, wraca więc nie tyle jako język, ale jako wartości i funkcje w nim ukryte. Założenie to stanowi punkt wyjścia oraz oś interpretacyjną niniejszej książki.

Celem niniejszej monografii jest weryfikacja powyższego założenia, która realizowana poprzez pryzmat obecności i analizę zapożyczeń niemieckich jest próbą przedstawienia zagadnienia w innowacyjnym ujęciu. Aby osiągnąć cel główny, konieczne będzie spełnienie celów szczegółowych, które prowadzą do uzyskania odpowiedzi na następujące pytania:

- W jaki sposób język niemiecki przeniesiony został na grunt gwary poznańskiej i jakie procesy adaptacyjne temu towarzyszyły?

- W jakim zakresie i w jakiej formie zapożyczone wyrazy występują obecnie?
- Czy i jak germanizmy funkcjonują w świadomości językowej mieszkańców Poznania?

Pod względem formalnym pracę podzielono na trzy rozdziały, uwzględniające poszczególne komponenty tematu. Rozdział pierwszy stanowi teoretyczną nadbudowę oraz tło badań językowych dla kolejnych dwóch części publikacji. Wykazano w nim uwarunkowania historyczno-polityczne, jak i społeczne, które wpłynęły na kształtowanie się gwary poznańskiej, a przede wszystkim obecnych w niej niemieckich wpływów językowych. W dalszej kolejności przedstawiono gwarę miejską Poznania w ujęciu współczesnym – od próby jej pojęciowego zdefiniowania, przez ukazanie jej w roli determinanta tożsamości regionalnej, po opis jej rozwoju i umiejscowienia w określonej na potrzeby niniejszej pracy przestrzeni publicznej miasta.

Materiał badawczy dla rozdziału pierwszego stanowią materiały wtórne w postaci dostępnej polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu, jak również wszelkie źródła, w których gwarę poznańska znajduje swoje zastosowanie. Należy wymienić tu audycje radiowe, teksty publicystyczne i artystyczne, książki, utwory muzyczne, internet oraz wspomnianą już przestrzeń publiczną miasta Poznania.

Rozdziały drugi i trzeci, stanowiące empiryczną część monografii, zawierają wyjaśnienia terminologiczne, przyjęte na potrzeby niniejszej pracy definicje oraz opisy zastosowanych metod badawczych.

Bazę materiałową dla obu rozdziałów stanowi wspomniany wyżej *Słownik gwary miejskiej Poznania* pod redakcją Moniki Gruchmanowej i Bogdana Walczaka, którego szczegółowy opis zawarty został w rozdziale drugim. Uzasadnieniem wyboru źródła jest fakt, iż słownik ten stanowi najbardziej reprezentatywny i kompleksowy zbiór słownictwa gwary poznańskiej w momencie powstawania niniejszej książki.

Rozdział drugi poświęcony jest analizie germanizmów w kontekście adaptacji do gwary poznańskiej. Oznacza to, że w wyniku ekscerpcji materiału z wyżej wymienionego źródła zgromadzono 605 leksemów i 44 związki frazeologiczne pochodzenia niemiec-

kiego, które następnie zbadano w procesie przeniesienia na polszczyznę poznańską. Wyłonione jednostki zweryfikowano ponadto w ujęciu współczesnym, znajdując przykłady ich zastosowania w bieżącej literaturze, utworach muzycznych, internecie oraz przestrzeni publicznej miasta Poznania, nawiązując tym samym do pierwszej części książki.

Rozdział trzeci bada świadomość językową poznaniaków w odniesieniu do germanizmów w gwarze poznańskiej. Za pomocą kwestionariusza ankiety weryfikowana jest czynna i bierna znajomość zapożyczeń niemieckich, wiedza na temat ich etymologii i występowania pod względem ilościowym. Badany jest stosunek do germanizmów oraz ich żywotność ze wskazaniem grup wiekowych, warstw społecznych i sytuacji, w których jednostki te używane są najczęściej. Przeprowadzone badanie zestawione zostało z wynikami analizy przeprowadzonej w 2015 roku przez Annę Piotrowicz i Małgorzatę Witaszek-Samborską⁴⁴. Należy dodać, iż pożyczki niemieckie zastosowane na potrzeby tejże ankiety, poza wspomnianym źródłem słownikowym, wybrane zostały subiektywnie, na podstawie bieżącego występowania w przestrzeni publicznej miasta, stanowiąc ponowne nawiązanie do pierwszego rozdziału publikacji.

Książkę zamyka zakończenie, w którym przedstawiono wnioski przeprowadzonych badań.

Ostatnim elementem niniejszej monografii jest wykaz literatury przedmiotu, źródeł internetowych, zestawienie tabel, aneks zawierający przykładowy wypełniony kwestionariusz ankiety oraz streszczenie.

Sposób prowadzenia badań zawartych w książce uzależniony jest od ujęcia tematu w poszczególnych komponentach pracy, co oznacza, że w każdym rozdziale proces ten wygląda inaczej. Rozdział pierwszy ma charakter rozpoznawczy i opisowy, poprzez znajomość literatury przybliża problematykę badań i pokazuje nowe

⁴⁴ Zob. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, *O żywotności...*, dz. cyt., s. 201–214.

kierunki badanego zjawiska. Pozwala to spojrzeć na problem w nowym świetle oraz przedstawić jego innowacyjną interpretację.

Metodą badawczą zastosowaną w rozdziale drugim jest ekscerpca, a następnie analiza materiału, uzupełniona o przykłady użycia wyodrębnionych jednostek.

Rozdział trzeci oparty jest na anonimowym badaniu ankietowym w formie papierowego kwestionariusza, który we właściwej części badawczej składa się z pięciu pytań.

Szczegółowy opis materiałów i procesów badawczych zawarty został w poszczególnych rozdziałach pracy.

Autorka, kierując się indywidualnym podejściem do podjętego tematu niniejszej monografii oraz wybierając najbardziej optymalny sposób prowadzenia badań, starała się zachować spójność, konsekwentność i skrupulatność zarówno w procesie badawczym, jak i podczas interpretacji wyników. Jednocześnie autorka ma świadomość, iż w pracy mogą pojawić się niejasności wynikające głównie z odmiennych, niejednokrotnie sprzecznych definicji i postaw występujących w literaturze przedmiotu. Obszerność tejże literatury, jak również płynność interpretacyjna w sferze językoznawczej, zmusiła autorkę do definicyjnych konstatacji wysuwanych na potrzeby niniejszej pracy czy też wyboru konkretnej wersji przyporządkowania badanych jednostek. Skomplikowana i stale zmieniająca się rzeczywistość językowa nasuwać może odmienne wnioski, tak też wszelkie wątpliwości sygnalizowane były w bieżącym toku pracy.

Ta książka jest modyfikacją rozprawy doktorskiej obronionej na Wydziale Humanistycznym Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi w lipcu 2022 roku. W tym miejscu szczególne podziękowania kieruję do mojego promotora, prof. dr. hab. Krzysztofa Kusala, za serdeczność, pomoc, poświęcony czas, silne bodźce do dalszego działania, a także wszelkie sugestie i uwagi polemiczne. Podziękowania kieruję również do mojego promotora pomocniczego, dr. Wiesława Przybyły, którego cenne wskazówki i chęć podzielenia się doświadczeniem stanowiły oś motywacyjną w rozpoczęciu pisania i tworzeniu niniejszej pracy. Specjalne wyrazy wdzięczności należą się ponadto recenzentom rozprawy: prof. dr. hab. Andrzejowi Sitarskiemu i prof. dr. hab. Andrzejowi Narlochowi za wszelkie

uwagi dotyczące treści prezentowanej publikacji. Z osobna, pragnę podziękować prof. dr. hab. Andrzejowi Sitarskiemu, którego życzliwość i idea publikacji rozprawy walcie przyczyniły się do powstania tej książki. Prof. dr. hab. Andrzejowi Narlochowi dziękuję za wszystkie wskazówki, które stanowiły motywację do uzupełnienia niniejszej monografii o cenne informacje. Książka ta jest swoistą formą podziękowania moim bliskim – rodzicom, mężowi i przyjaciółom – za trud włożony w pomoc przy realizacji moich życiowych celów.